

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Received: 28.05.2024

Kabul / Accepted: 19.08.2024

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: 10.55666/folklor.1491383

**SERVET-İ FÜNUN ROMANININ TEMATİK ÖZELLİKLERİNİ
“ÖLMÜŞ BİR KADININ EVRAK-I METRUKESİ” ÜZERİNDEN
İNCELEMEK**

Bilginç EYAN*

Öz

Servet-i Fünun dönemi, Türk romancılığı için yapı ve teknik açısından gerçek anlamda modern romanın öncü örneklerinin ortaya konduğu bir dönemdir. 1896-1901 yılları arasında kalan süreci kapsayan dönem, Türk romanının tarihi seyri açısından belirleyici dönüm noktalarından biri olmakla beraber birçok tematik yeniliğin de başlangıç noktasıdır. Sanatçılar bu dönemde bir önceki Tanzimat Dönemine nazaran daha bireysel konulara yönelmiş ve kaçış, hayal-hakikat çatışması, aşk-yasak aşk, hastalık-ölüm gibi temalara yönelerek, toplumsal problemlerin dışında bir tutum sergilemiştir. Bu nedenle kendinden önceki nesil başta olmak üzere birçok sanat çevresi tarafından büyük eleştirilere maruz kalmış ve dönemdeki birçok sanatçı kendini bu topluluğun dışında konumlandırmıştır. Fakat dönemin tesiri öylesine güçlüdür ki özellikle tematik özellikler, kendini bu topluluğun dışında tutan sanatçılara da tesir etmiş ve Servet-i Fünun dışında konumlanan birçok sanatçı, bu dönemin tematik özelliklerini eserlerinde işlemek durumunda kalmıştır. Bu sanatçılardan biri de Güzide Sabri Aygün'dür. Popüler aşk ve romancılarından olan Güzide Sabri, her ne kadar Servet-i Fünun dışında kalmışsa da tematik ve izleksel çerçevede Servet-i Fünun'un etkisi altındadır. Yayın tarihi itibarıyla söz konusu döneme isabet eden *Ölmüş Bir Kadın'ın Evrak-ı Metrukesi* (1905) adlı roman, tematik özellikleri itibarıyla bu durumun en somut örneklerinden biridir. Güzide Sabri Aygün'ün popüler aşk romancısı olmasının da etkisiyle bireyin iç dünyasına yönelen edebi anlayışının Servet-i Fünun ile bağdaşması neticesinde tematik anlamda Servet-i Fünun'dan bağımsız olmayan roman, hem dönemin tematik özellikleriyle yazarının edebi anlayışını hem de Servet-i Fünun'un güçlü ve geniş tesir alanını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu çalışmada, Güzide Sabri Aygün'e ait olan *Ölmüş Bir Kadın'ın Evrak-ı Metrukesi* isimli roman, Servet-i Fünun romanının tematik özellikleri bağlamında ele alınmıştır. Devir-şahsiyet-eser bağlamında yapılan incelemeler sonucunda dönem ve romanda ortak temalar olarak tespit edilen; kaçış arzusu, hayal ve hakikat çatışması, yasak aşk ve hastalık ile ölüm gibi temalar metin merkezli olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda Servet-i Fünun döneminin güçlü tesiri ve Güzide Sabri Aygün'ün edebi anlayışı ile birlikte tespit edilen temaların edebi esere kattığı anlamsal boyut somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Servet-i Fünun, tema, Güzide Sabri, roman, Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi.

* Dr. Öğretim Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, Kars/Türkiye, biginc.eyan@kafkas.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8127-661X

EXAMINING THE THEMATIC FEATURES OF THE NOVEL SERVET-İ FÜNUN THROUGH “THE EVRAK-I METRUKESİ OF A DEAD WOMAN”

Abstract

The Servet-i Fünun period is a period in which pioneering examples of truly modern novels in terms of structure and technique began to be revealed for Turkish novels. The period covering the period between 1896 and 1901 is one of the decisive turning points in the historical course of the Turkish novel, as well as the starting point of many thematic innovations. In this period, compared to the previous Tanzimat Period, artists turned to more individual subjects and displayed an attitude outside of social problems by turning to themes such as escape, dream-reality conflict, love, forbidden love, illness and death. For this reason, it was subjected to great criticism by many art authorities, especially the previous generation, and many artists of the period tried to position themselves outside this community. However, the influence of the period was so strong that the thematic features also affected the artists who excluded themselves from this community, and many artists who were outside Servet-i Fünun had to use the thematic features of this period in their works. One of these artists is Güzide Sabri Aygün. She, who was one of the popular love and infatuation novelists, was under the influence of Servet-i Fünun in the thematic and thematic framework, even though she remained outside of Servet-i Fünun. The novel titled *Ölmüş Bir Kadın'ın Evrak-ı Metrukesi* (1905), which belongs to the mentioned period in terms of its publication date, is one of the most concrete examples of this situation in terms of its thematic features. This novel is not independent from Servet-i Fünun in the thematic sense, as Güzide Sabri Aygün's literary understanding, which focuses on the inner world of the individual, is compatible with Servet-i Fünun, due to the influence of her being a popular romance novelist. It is very important in terms of showing both the literary understanding of its author with the thematic features of the period and the strong and wide influence of Servet-i Fünun. In this study, the novel titled *Ölmüş Bir Kadın'ın Evrak-ı Metrukesi*, written by Güzide Sabri Aygün, is discussed in the context of the thematic features of the novel Servet-i Fünun. As a result of the examinations made in the context of period-personality-work, the common themes were identified in the period and the novel; the themes such as the desire to escape, the conflict of dreams and reality, forbidden love, and illness and death were analyzed text-centered. As a result of the findings obtained, the strong influence of the Servet-i Fünun period and the literary understanding of Güzide Sabri Aygün with the semantic dimension that the identified themes added to the literary work were tried to be identified.

Keywords: Servet-i Fünun, theme, Güzide Sabri, novel, *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi*.

Giriş

1896-1901 yılları arasında varlık göstermiş olan Servet-i Fünun Dönemi, beş yıl gibi kısa bir ömre sahip olmasına rağmen Tanzimat Dönemi ile birlikte yenileşme sürecine girmiş olan Türk Edebiyatının tarihi seyri içerisinde oldukça önemli bir yer edinmiştir.

Teknik ve üslup çerçevesinde aşırı hassasiyet eğilimlerine sahip olan Servet-i Fünun grubu, kendinden öncekilere nazaran daha zengin bir kadro ile edebiyat tarihine giriş yapar. Batı form ve muhtevalarına biraz daha yaklaşarak ve buna mukabil dilin sadeleşmesi programından alabildiğine uzaklaşarak, daha doğrusu böyle bir programa ilgi duymayarak edebî faaliyetlerini Servet-i Fünun dergisinde sürdürmüşlerdir (Okay, 2015: 57). Servet-i Fünun romanının temel izlekleri aşk, ölüm, kaçış ve yabancılaşma üzerine kuruludur. Bu dönem; “toplumdan kopuk”, “içe kapalı”, “dar bir çevreye tutuklanmış” gibi, bazı haklı tespitleri içeren eleştirilerle karşılaşmasına rağmen, yenileşme sürecindeki edebiyatımızı, özellikle anlatı türlerinde yeni ufuklara taşımıştır (Korkmaz vd., 2015: 157). Dönemin baskıcı politikaları ve sansürcü yapısı gibi nedenlerin de etkisiyle toplumsal meselelerden uzaklaşılan Servet-i Fünun romanında, tematik ve izleksel anlamda hayal-hakikat çatışması, ölüm ve hastalık, kaçış, mutsuz biten aşklar gibi bireysel konular ön plandadır. Santimantalist ve melankolik kurgu karakterler ile sanatçıların toplumdan uzak olmaları gibi nedenlerin de bu duruma eklenmesi sonucunda topluma ve dış dünyaya kapalı olan izole mekânlar tercih edilir. Bu da söz konusu dönem romanı için karamsar, kasvetli ve kaotik atmosferler oluşturur.

Servet-i Fünun dönemini kapsayan 1896-1901 yılları arasında sanat yaşamında aktif olan ve kendini bu grubun dışında tutan sanatçılar da bulunmaktadır. Bu noktada özellikle dönemin kadın sanatçıları ön plana çıkmaktadır. Bu sanatçılardan biri de Güzide Sabri Aygün’dür. Fakat yazar, her ne kadar kendini bu grubun dışında tutmaya çalışsa da özellikle tematik anlamda sıklıkla Servet-i Fünun etkisinde kalmıştır.

Güzide Sabri; Cumhuriyet’in ilk yıllarında aşk ve karasevda kavramlarını ele alan kadın yazarlardandır. Romanlarındaki en önemli özellik, kadınların asıl kahraman olarak seçilmesi ve duygusal yönlerinin ağırlıkta olmasıdır. Kadın hislerini esas aldığı romanları aşk eksenini etrafında döner. Daima hüznü veren bu aşk, çoğu kez kahramanları vereme sürükler. Sanat yaşamını, yazdığı roman ve hikâyeler etrafında şekillendiren Güzide Sabri, hikâye yazarı olmasından çok romancılığıyla bilinir. Yazı hayatına II. Meşrutiyet öncesinde başlayan ve Cumhuriyet döneminde ilgiyle takip edilen kadın yazar, popüler aşk romanlarının önemli isimleri arasında yer alır (Doğan, 2019). Güzide Sabri Aygün (1883-1946), yaşadığı dönem itibarıyla toplumumuzda ve edebiyatımızda birçok değişime şahit olmuştur. Servet-i Fünun edebiyatının etkin olduğu dönemde yazı hayatına atılan Güzide Sabri, bu grubun içine katılmamakla birlikte Servet-i Fünun’un asli temalarını eserlerinde kullanmıştır. Güzide Sabri’nin, Servet-i Fünun dönemini kapsayan yıllar arasında kaleme aldığı *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi*¹ adlı eserin ilk basımı 1905’te yapılır. Yasak bir aşkın anlatısı olan eser, yayımlandığı dönemde büyük ilgiyle karşılanmış, ilerleyen yıllarda filme çekilmiş ve hatta Ermeniceye çevrilmiştir. Yazarın hatırat niteliğinde yazdığı bu romanında kadınlara has bir kurgu kullanılmış ve yapıt, bir günlük üzerine oturtulmuştur (Argunşah, 2006: 75, 76). Servet-i Fünun döneminin tematik odağını oluşturan hayal-hakikat çatışması, santimantalizm, melankoli durumları, hastalık, ölüm, yasak aşk ve kaçış izleklerinin yoğun bir biçimde hissedildiği roman, dönemin tematik özelliklerini somut bir şekilde bünyesinde barındırmaktadır.

Roman, başkişi Fikret’in günlük ve mektuplarından oluşur. Fikret annesi olmayan ve babası taşrada olduğu için ninesi ve kuzeni Suat ile yaşayan genç bir kızdır. Kalbinden rahatsız olan Fikret, doktoru Nejat ile aşk yaşar. Fakat Nejat evlidir ve Fikret bu nedenle onurlu davranmaya gayret edip ondan uzaklaşarak babasının yanına gider. Burada üvey annesinin de zoruyla Sait Bey’le evlenip onun çiftliğine yerleşen Fikret bir anda Nejat’ın eşinin, Sait Bey’in yeğeni olduğunu görür ve onların da bu çiftliğe gelmesi sonucunda ıstırapları ve hastalığı yeniden kuvvetli bir hâl alır. Güzide Sabri’nin Servet-i Fünun dışında konumlanmasına rağmen, dönem içerisinde yazdığı *Ölmüş Bir Kadın’ın Evrak-ı Metrukesi* adlı romanındaki tematik yapı ve izleksel kurgunun ağırlıklı olarak Servet-i Fünun etkisini yansıtıyor oluşu iki açıdan oldukça büyük önem taşımaktadır. Bunlardan ilki; Edebiyat-ı Cedideler olarak adlandırılan grubun dışında kalanlara da bu anlayışın sirayet etmesidir. Bu durum Servet-i Fünun edebiyatının güç ve tesir alanlarının en somut yansıtımlarından biridir.

Önem arz eden ikinci husus ise Güzide Sabri'nin sanat yaşamı ve edebî anlayışının yönüdür. Nitekim roman açık bir şekilde Güzide Sabri'nin yazın yaşamında Servet-i Fünun'dan bağımsız olmadığını gösterir ve bu da yazarın sanat anlayışı çerçevesinde izlediği ve kendini şekillendirdiği yolun her ne kadar bizzat içinde bulunmamış olsa da Servet-i Fünun'dan geçtiğini göstermektedir. Bu doğrultuda 1901 yılında henüz 16 yaşındayken yayımlanan romanı *Münevver* de göz önünde bulundurulduğu zaman yazar, Servet-i Fünun'un ilk kadın aşk yazarı konumuna da geçer. Bu çalışma, söz konusu olan bu iki önemli hususun, tematik olarak karşılaştırmalı bir analizini yapmayı amaçlamaktadır.

Kaçış

Kaçış, Servet-i Fünun romanlarında sıklıkla varlık gösteren bir izlektir. Sanatçıların içe kapanık tutumları, devrin sosyopolitik durumuna karşı duydukları memnuniyetsizlik, içinde buldukları gerçekliklere isyan ve yalnızlık duyumsaması gibi nedenler bu dönem sanatçılarında her daim bir kaçış isteğine sebep olmuş ve bu kaçış itkisi eserlerde başat izleklerden biri olarak yer almıştır. “Servet-i Fünun yazarları; içinde buldukları topluma kendilerini ait hissetmemiş, yaşadıkları düzen içinde hayallerinin karşılığını bulamamışlardır. Eserlerinde kaçış psikolojisi, başka diyarlara gitme isteği, yalnızlık gibi duygular belirgindir” (Akdik, 2018: 167). Kaçış arzusunun eylemselleşmesi neticesinde kendilerine acı veren hakikatten az da olsa sıyrılabilmeyi başaran özneler, bu itki sayesinde bir nebze olsun ferahlama amacı güder. Bu bağlamda “kaçış” izleğinin dönem eserleri nezdinde önemli bir yapıtaş olarak fonksiyon sağladığı görülür.

Servet-i Fünun eserlerinde genel olarak kaçış arzusunun eylemselleşmesi iki şekildedir. İlk olarak tabiata kaçış, ikinci olarak ise kendi alanına kaçış veya başka bir deyişle kendi içine çekilme şeklinde bir düzlem ortaya konabilir. Nitekim bu eserlerde varlık bulan kurgusal kişiler, sıkıntı yaşadıkları realiteden ve şehrin hastalıkları tetikleyici koşullarından kaçabilmek adına sığınma alanı olarak tabiatı tercih ederken, rahatsız oldukları toplumsal yaşamın dışına çıkmak için de kendi alanlarına doğru bir geri çekilme yaşayarak benliklerini toplumun dışına iterler. Böylece bu yalıtık ve izole mekânlarda konumlanma isteği açığa çıkar.

Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi romanında da söz konusu durumların somut birer yansıması görülmektedir. Romanda aşk ıstırabı ve bu aşkın imkânsızlığı ile yanıp tutuşan başkişi Fikret, sürekli olarak kaçış arzusunda ve bu kaçış itkisini hem tabiata hem de kendi alanına doğru çekilerek eylemselleştirmektedir. Fikret'in romandaki ilk kaçış isteği, hakikat karşısındaki acıdan kaçmak üzerine şekillenmiştir. Nejat'a olan aşkını bastırmak için tek çareyi Anadolu'nun uzak bir yerinde ikamet eden babasının yanına gitmekte bulur:

“Nasıl? Gidiyor musun? Neden buna karar verdin?”

İnler gibi bir sesle:

“Bana şimdi bir şey sorma Suat! Söyleyemeyecek kadar perişanım” [dedi.]

“Fakat bu nasıl olur? Sen adeta çocuk oldun, Fikret?”

“Çektiğim azabı bilsen, gitmek istediğime ancak o zaman hak verirsin.”” (s. 18).

Güzide Sabri'nin hassas ve içli kahramanları, hakikatle karşılaştıklarında mücadele etmek yerine kaçmayı tercih etmişlerdir. Çiftliğin sınımlanacak bir mekân olarak kullanıldığı romanda Fikret, Nejat'ın kendisine evlenme teklifinde bulunması sonucunda insanîyet duygusuyla hareket ederek kaçır. Fikret, babasının yanındayken Sait Bey ile evlenir ve kendini çiftliğe hapseder (Karaca, 2004: 62, 63). Bu çiftlik aynı zamanda topluma ve dış dünyaya kapalı olan yalıtık ve izole bir mekândır. Fikret bu çiftliğe çekilerek kendi içine doğru bir geri çekiliş gerçekleştirmiş ve benliğini bu çekilme mekânına konumlandırarak hakikat karşısında bir kaçış eylemi gerçekleştirmiştir. Nejat'ın evlilik talebi karşısındaki bu kaçış, aynı zamanda Fikret'in kendi çıkarlarını ahlaki sebepler nedeniyle reddidir. Böylece başkişi kendi hayatını katlanılmaz hâle getirmiştir.

Birey, çıkar ve gücü reddettiği andan itibaren yaşamı zorlaşır ve katlanılmaz bir hâl alır. Bu noktada katlanılmazlık durumundan kaynaklanan bir sorunu bulunmaktadır. Kişi, mutlak olarak iyi olamaz. Mutlak ahlâkla yaşamı sürdürmek olanaksızdır. Mutlak ahlâk ölüm demektir (Yakupoğlu, 2021: 83). Fikret, çıkarı olan aşkı ahlâk uğruna reddederek bu katlanılmaz yolu seçmiş ve ölüm yolculuğuna hız kazandırmıştır.

Fikret’in çiftliğe sığınmış üzerinden gerçekleştirdiği kaçış eylemi, buraya Nejat ve karısının gelmesi ile birlikte işlevini yitirir. Nitekim Nejat ve ailesini gelişi çiftliğin yalıtık ve izole yapısını deforme eder ve bu deformasyon Fikret’in kişiliğine de yansır. Bu doğrultuda Fikret’in çektiği acılar, hastalığının da nüksetmesine sebep olur. Fikret bu noktada bir kez daha kaçış isteği duyumsar. Bu kaçış itkisinin temelinde ise Nejat ve ailesinden yani başka insanlardan uzaklaşmak olduğu kadar hasta ruhun iyileşmesi amacı da söz konusudur. Bu nedenle söz konusu kaçış itkisi bu kez tabiata doğru yönelim göstermeye başlar ve Fikret kendini Büyükada’da bulur:

“Gök bulutlu, denizde biraz dalga var. Bir saat evvel yağın yağmur ortalığa bir tazelik ve serinlik vermişti. Çamların kokusu odamın içine kadar giriyor, yağmurdan sonra yapraklar daha yeşil, çiçekler renkli görünüyor. Karşıda Heybeli’nin üzerine mavi, tül gibi ince bir sis iniyor” (s. 80).

Servet-i Fünun sanatçıları tabiata yönlendiren hakikatten kaçış arzusuyla beraber estetik çerçevede yeni hayaller oluşturma gayesidir. Yönelindikleri tabiat, dört elementin yatay ve dikey düzlemler çerçevesinde yorumlandığı imgelerden meydana gelmiş subjektif bir kavramdır. Tabiatın poetik anlamda hayal kurma kaynağı olarak algılandığı bu anlayışta yer ve gök unsurlarını içeren geniş ve zengin bir imge repertuarı söz konusudur. Servet-i Fünuncuların bu çeşitlilik içinde birbirlerinden esinlenmeleriyle belirli doğa imgeleri de süreklileşerek öne çıkar (Akdik, 2018: 340). Söz konusu doğa imgelerinin ferahlık tarzındaki kavrayış biçimleri oluşturması aynı zamanda tabiatın, melankolik bir atmosferden gelen öznelere için iyileştirici bir yönüne de vurgu yapar. Bu sayede kurgusal bireyin travmatik durumu, tabiata kaçış ile birlikte bir nebze olsun rahatlama gösterir. Benzer durum Fikret için de geçerlidir. Büyükada’nın esenlik dolu görüntüsü ile birlikte bu ferah ortamda memleket özlemini de gideren Fikret, bütün acı ve elemelerine rağmen bu ortamda kısmi bir rahatlama fırsatı bulur. Acılarının temel tetikleyicisi olan Nejat’ın tifo haberi ile birlikte de bu rahatlama yeniden son bulur ve Fikret bir kez daha çiftliğe yönelim göstererek kaçış eylemini devam ettirir.

Tabiatı, neredeyse kahramanların ardından anlatıların en önemli ögesi haline getirmiş olan Servet-i Fünun yazarları, tabiatı çok geniş katmanlı bir yönle istifade etmişlerdir. Söz konusu eserler, tabiatın yazar tarafından âdeta yeniden anlamlandırılıp resmedildiği bir sanat atölyesi konumuna getirilmiştir (Hisarcıklılar, 2016: 3). Özellikle kaçış izleği noktasında sanatçıların ilk arzuladığı alanlardan biri olarak kullanılan tabiat, anlatılardaki melankolik atmosferi bir anda değiştirebilen ana mekânlardan biridir. Bu da kaçışın bu yöne doğru gelmesini sağlayarak hem kurgu bireyler için güzel bir yaşam alanı hem de hasta ruhlar için önemli bir sağaltım alanı fonksiyonu sağlar.

Kaçış izleği en temelde tabiata doğru gittikçe sağaltma, izole mekânlara doğru gittikçe de buhran veren toplumdaki uzaklaşma işlevi görmektedir. Her iki örneğin de Fikret karakteri üzerinden görüldüğü *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi* adlı roman bu açıdan oldukça önemlidir. Fikret üzerine sirayet etmiş olan kaçış itkisinin temelinde ise her halükârda gerçekten kaçış gayesi söz konusudur ve bu durum aynı zamanda Servet-i Fünun döneminin diğer başat izleklerinden hayal-hakikat çatışmasının da kapısını aralamaktadır.

Hayal-Hakikat Çatışması

Servet-i Fünun edebiyatçıları hem şiir hem de nesirdeki en belirgin ortak tavırlarından biri kötümserliktir. Hayal ile hakikat arasındaki çatışmalar, hayal kırıklıkları ile sonlanır. Hayal ile hakikat arasındaki tezatlıklar, dönem sanatçıları yeni âlemler arama yoluna itmiş, intihar ve ölüm üzerine düşünmelerine vesile olmuştur. Kötümserlik, melankoli, kaçma, yalnızlık arzusu, oyalanma, bunalım gibi unsurlar nesir ve şiirdeki ortak temlerdir (Enginün, 2014: 328, 329). Bu bağlamda hayal-hakikat çatışması Servet-i Fünun döneminin neredeyse başat izleği konumuna gelmektedir. Hayal-hakikat çatışması, beraberinde santimentalizm ve melankoli kavramlarını da edebi eserlerin oturtulduğu zemine eklemiştir. Nitekim hayal ve hakikat çatışmasının dramatik aksiyon içerisine yerleştirilmesi adına; duygusal dışavurumları yoğun ve duyguları ile hareket eden içli kişilikler olan

kırılğan karakterler ile bu karakterlerin içine yerleştirildiği melankolik atmosferler, her daim Servet-i Fünun eserlerinde kurguya yön veren temel faktörler olarak varlık göstermektedir. Söz konusu durum, *Ölmüş Bir Kadın'ın Evrak-ı Metrukesi* romanında da net olarak görülmektedir.

Romanın kurgusu, anlatma zamanı esnasında “ölmüş bir kadın” olan başkişi Fikret’in, “evrak-ı metrukesi” (günlüğü) üzerine oturtulmuştur. Melankolik bir atmosferin hâkim olduğu söz konusu günlük, bir yasak aşk macerasının yazılı belgeleridir ve bu yasak aşkın temeli hayal ile hakikat çatışması üzerine kuruludur. Sevdiği adam Nejat’ın evli olması nedeniyle idealist ve onurlu bir davranış göstermeye gayret eden Fikret, anlatı boyunca Nejat’tan ayrılmasını gerektiren gerçekliğin zor koşulları ve ona sıkıca bağlandığı hayaller arasındaki sıkışmışlıktan doğan buhranlar içerisinde görülmektedir:

“Gözlerimin önünde daima onun hayali dolaşıyor, dudaklarında hazin ve sitemli bir tebessüm, gözlerinde hicran ve hüsrarla dolu ifadeler var: “Fikret! Senin için açılan kollarım bomboş göğsümde kaldı!” diyen sesini işitir gibi oluyordum. Gözlerimden akan yaşları beyaz duvağımla silerken, ağladığımı görecekler diye korkumdan titriyordum” (s. 31).

Fikret, hayal ve hakikat arasında sıkışıp kalmış olan buhranlı bir Servet-i Fünun roman kişisinden farksızdır. Nejat’a karşı duyduğu aşkı ile şekillenmiş olan duygu yüklü bilinci, kendi muhayyilesi ve tasavvurundaki biçimler dünyasına yansımaktadır. Fakat bu yansıma, somut âlem üzerine değil, soyutluk üzerinden vukuu bulmuş bir hayali âlemden ibaret olan düzleme döndürür. Hayal ve hakikat karşıtlığı düzlemindeki bu ikilem, Fikret’in santimentalizme yatkın yapısının da eklenmesi sonucunda bir buhrana dönüşür ve durum içinden çıkılamayan, labirentleşmiş bir hâl alır.

Hayal ve hakikat kavramları gerek günlük yaşamda gerekse sanat eserlerinde oldukça çeşitli işlevler gösterir. Hayal kavramının işlevleri arasında; İnsanların imkânsızmış gibi algıladığı amaçlara hayal yoluyla ulaşarak öz tatminini sağlayabilmesi, olumlu olasılıkların azalışı nedeniyle kişinin kederli, umutsuz bir duruma gelmesinin etkilerini azaltma, kişinin ruhsal ve sosyal dengesini sağlama gibi durumlar söz konusudur. Birey sadece olanaksızla ulaşmak için değil eldeki gerçeklikler iç dünyasını ve fiziksel yapısını rahatsız ettiği zaman da hayale yönelme eğilimi gösterebilir. Servet-i Fünun sanatçıları da, buldukları muhitten, siyasal atmosferden, baskılardan rahatsızlık duyduklarında bunu hayallerle müspet hâle getirmeyi denemişlerdir. Eserlerinde hayalî yerlere gitmiş, öznel gerçekliklerini yansıtan mekânlar kurgulamışlardır (Eroğlu, 2021: 106). Eserlere yoğun bir biçimde yansıyan bu durum, gerçekliğin tekrar algılanması sonucu dezavantaja dönüşebilmektedir. Nitekim hayallerinden çıkıp bir anda gerçek yaşama dönen birey, çaresizlik ile birlikte tekrar karamsarlığa düşer ve hayalleri ile gerçeklikleri arasında sıkışarak buhrana kapılabilir. Servet-i Fünun romanındaki karakterlerin santimentalist bir yapıda olması bu duruma daha uygun bir zemin hazırlar. Hakikat karşısında aciz ve çaresiz kalan roman kişileri, bir anda hayallerinden doğan boşluk neticesinde ruhsal bir deformasyona uğrayarak trajik bir hâl almaya başlar. *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi* romanının asli karakterleri Fikret ve Nejat da tam olarak bu duruma uygun kişiliklere sahiptir:

“Şu anda başımın içinde ne hülyalar ne emeller dolaşıyor; “şimdi o, yanımda olsa” diye düşünüyorum. Her türlü vicdani kayıtlardan ve bizi birbirimizden ayıran sebeplerden uzak olarak: şurada, ayın henüz sokulamadığı sahilin karanlık, kuytu bir köşesine çekilerek rüzgârın okşadığı çamların iniltisini dinleseydik... Ben ona bütün çektiklerimi, kalbimin gizli bir köşesinde kalmış, henüz söylenmemiş dertlerimi, acılarımı dökseydim. Sonra bir sandal, denizin nihayetsiz boşluğu içinde bizi uzaklara hiçbir felaketin, hiçbir elin uzanamayacağı bir diyara götürüp bıraksaydı!.. Şimdi, bütün bu tatlı hülyalardan hayata ve hakikate dönecek olursak; ne kadar acı!” (s. 95, 96)

Fikret’in yaşadığı hülyaların hakikatler karşısında oluşturduğu ıstıraplar, kendisi için âdeta bir kaçış psikozu oluşturmaktadır. Bu durum, Fikret’in muhayyilesinde yalnızca kendisi ve Nejat’ın olduğu herkesten uzak bir “diyar” arzusu duyumsatır. “Bu tatlı hülyalardan” çıkıp “hayata ve hakikate” döndüğünde ise arzularının asla gerçek olamayacağını farkında olduğu bir gerçeklik ile karşılaşır ve bu gerçekliğin “acı” halleriyle dolu bir çıkmazın içinde pasif bir hayatta kalma mücadelesi gösterir. Kızı Nedret için sergilediği bu yaşam mücadelesi ise tipik bir Servet-i Fünun roman kişisi gibi hasta ruhu, hassas ve kırılğan yapısı ve melankoliye yatkın kişiliği nedeniyle pasif bir direnişten ibaret olur ve Fikret’in ölümünü engelleyemez.

Romanda ilgi çekici noktalardan biri de asli karakterlerin (Fikret ve Nejat) her ikisinin birden hayal ve hakikat çatışmasının “hayal” tarafında yer almış olmasıdır. Nitekim Servet-i Fünun eserlerinde genellikle anlatının başat kişilerinden biri hayal tarafında yer alırken diğeri hakikat boyutunun temsilcisi olarak varlık göstermektedir. *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi*’nde bu kalıbı kıran Güzide Sabri, başkışı Fikret ile birlikte norm karakter Nejat’ı da hayal kanadına yerleştirmiş ve hülyaların gerçeklik karşısında yaşattığı trajik boyutu daha katı bir zemin üzerine oturtmuştur. Nejat’tan bahseden romanın son cümleleri, bu noktada önemli belirtiler taşımaktadır:

“Gözü engin ufuklara dalmış, rüyalı bir âlem içinde kendini kaybetmiş, sonsuz bir intizar içinde bulunuyor gibiydi. Fakat bütün hissi, bütün ruhu Fikret’in mezarına gömülüydü” (s. 128).

Romanın sonunda Fikret’in ölümü nedeniyle gerçekliklerle bağı tamamen yitiren Nejat, yalnızca “rüyalı bir âlem içinde” yaşamaya kendini mahkûm etmiştir. Nitekim Fikret gibi Nejat da en başından beri hassas bir kişiliğe ve buhran geçirmeye müsait olan bir ruhsal yapıya sahiptir. Nejat’ın, Fikret’ten tek farkı ise hülyaları gerçeğe taşımak gibi bir çaba göstermesi ve hayallerin imkânsızlığına inanmamasıdır. Fakat Fikret’in ölümü ile birlikte bu inanç ve çaba da son bulur ve o da imkânsız hülyalar arasında trajik bir yaşamın içine dalar. Bu durumu imkânsız bir hâle getiren kilit unsur ise Servet-i Fünun romanının bir diğere önemli izleği olan “yasak aşk” durumudur.

Yasak Aşk

Servet-i Fünun romanındaki temalar, Tanzimat romanlarından farklı bir şekilde toplumsal meselelerden uzaklaşmış ve daha çok bireysel meselelere doğru yönelmiştir. Sanat, kadın, hayal hakikat çatışması ile birlikte “üçlü aşk ilişkileri” ve “ihanet”, Servet-i Fünun romanının ana temalarındandır (Bayrak vd., 2016: 77). Üçlü aşk ilişkileri ile ihanet gibi kavramlar doğal olarak romanlarda sıklıkla işlenen “yasak aşk” durumunu ortaya koyar ve bu doğrultuda “yasak aşk” teması da dönemin en temel konularından biri hâlini alır. Özellikle *Aşk-ı Memnu* ve *Eylül* romanları bu anlamda en temel eserler olarak varlık göstermektedir. Yasak aşkın hâkim olduğu bu dönemde yayımlanan romanlardan biri de *Ölmüş Bir Kadının Evrakı Metrukesi*’dir. Bu noktada Güzide Sabri’nin popüler aşk romancısı olmasının da önemi büyüktür.

Güzide Sabri’nin, ana kahramanlarını kadınların oluşturduğu romanlarında aşk, tüm vakaların merkezindedir. İçli ve kırılğan kadınların yaşadığı aşkları ele alan bu romanlarda kahramanlar, yoğun duygular altında ezilir ve kendilerine karşı bir irade savaşı verir. Dönemin edebî zeminine uygun olarak âşiklar kalp rahatsızlıkları, verem, tifo gibi hastalıklar geçirir ve bazen bunların neticesinde ölürler. Yazarın ilk romanından itibaren anlatılarında marazi, solgun, aşırı hassas, duygulu ve ince bir ruha sahip kadınlar ve erkekler varlık gösterir (Yıldız, 2021: 2821). *Ölmüş Bir Kadının Evrakı Metrukesi*’nde de yoğun olarak varlık gösteren bu durum yasak bir aşk ile perçinlenir. Üstelik bu yasak aşk akraba ilişkilerine dayanır. Fikret’in eşi Sait Bey’in, Nejat’ın eşi Mediha’nın dayısı olması durumuyla dramatik aksiyon daha kaotik bir hal alır. Bu durumdaki en temel unsurların başında yine Servet-i Fünun roman özellikleri gelmektedir. Nitekim kurgusal bireyleri toplumun dışında tutan ve onları diğere insanlardan izole mekânlara yerleştiren dönem anlayışına uygun olarak yasak aşk yaşayan karakterler de yalnızca birbirleri ile muhataptır. Bu da işlenmesi gereken yasak aşkın dışarıdan değil içeriden biriyle gerçekleşmesini kurgusal seyir açısından daha uygun bir hâle getirmekle birlikte vakaların düğümlemesini sağlar.

Yasak aşk, haklı olarak günümüzde toplumsal maneviyatın çöküşü, yozlaşmanın başlangıcı veya ahlakın yok oluşu gibi tartışmaların arasında ele alınmaktadır. Ancak yasak aşk, bundan asırlar evvel de vardır ve edebî kurguları meşgul etmiştir. Bazı yasak aşk anlatıları toplumsal yaşamın içinde kadının yerinin değişimini anlatmaları ile öne çıkar (Maden, 2008: 79, 80). Yukarıda bahsi geçen *Servet-i Fünun* romanlarının yanı sıra dünya klasikleri arasında yer almış olan *Madame Bovary*, *Vadideki Zambak*, *Anna Karenina* gibi eserler de yasak aşk bağlamında öne çıkan eserler olarak dikkat çeker. Bu eserlerin yasak aşk bağlamındaki temel belirtilerinden biri yasağı arzulayan insan ruhu ve toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde odaklayım unsuru olan yasağa cinsiyetlerin yaklaşım biçimleridir. Güzide Sabri'nin çalışmaya konu olan romanında da her iki durumu görebilmek mümkündür:

“Vicdanımın sesi, bana aşkıma toprağa gömdürüyor. Başka bir şey yapamazdım. Müthiş bir buhran içindeydim. Bilmiyorum, belki iyi, belki fena yaptım. Fakat vicdanımın sesi hiçbir zaman kulaklarımdan eksik olmadı.”

“Ruhundaki asalet zaten bunu icap ettirirdi Fikret. Bir yuvayı yıkmakla mesut olamayacağın muhakkaktı. Senden başka türlü bir hareket de beklenemezdi” (s. 19).

Fikret, asaleti ve uymak zorunda olduğu kadın rolü gereği doğru bir yaklaşım sonucunda aşkı Nejat'tan vazgeçmiş ve bu yasak aşkın her iki tarafı da solduracak olmasına karşın kendine dayatılmış bu rolü kabul etmeye mecbur bırakılmıştır. Fakat Nejat'a olan aşkı filizlendiği zamanda da Nejat yine evlidir ve Fikret buna mani olmak için yeterli bir çabaya girişmemiştir bu noktada yüzeysel de olsa bir şekilde varlığı hissedilen yasağa karşı insanın yönelimi ve yasağın arzulanması gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Fikret'in asilce bir hareket olarak algılanan vazgeçışı, romandaki olaylar silsilesi için bir son değil âdeta yeni bir başlangıç olacaktır.

Fikret'in aşkı çerçevesindeki tutumu kadının toplum içinde bir birey olarak ne kadar değer gördüğünü ve bireyleşme, özgürleşme yolunda nasıl sancılar çekildiğini gösterebilecek niteliktedir. Öncelikle görücü usulüyle gerçekleşen evliliğinde Fikret'in söz hakkı yoktur ve evleneceği adamın kim olduğunu dahi bilmez. Babası, gereken ne varsa onun adına düşündüğünü ve kendince yerinde bir kararlar onu Sait Bey'le evlendireceğini söyler. Fikret itiraz etmeye kalksa da nafi edilebilir. Aşk acısı çekerken, yaşlı bir adamla da evlenmesi sonucu Fikret'in gençliği ve hayatı taşrada bir çiftliğe gömülür. Aşk romanlarının yapısına uygun olarak, acı bir tesadüfle Sait Bey'in, Nejat'ın akrabası olduğunu gören Fikret'in elinden hiçbir şey gelmez. Nejat'la çiftlikte tekrar karşılaşmalarının ardından birbirlerini tanıdıklarını saklamaları, felaketsel olaylar zincirinin de başlangıcıdır (Yıldız, 2021: 2841). Durum Fikret için böyle iken Nejat bu konuda daha esnek tavırlar sergilemektedir. Fikret'le bütün yasaklara rağmen birlikte olma hayalini gerçeğe dönüştürmek için tekliflerde bulunan Nejat'ın bu eylemleri de toplumsal çerçevede erkek rolünün, kadına göre daha rahat bir yapıda bulunması ile alakalıdır:

“Neden cevap vermiyorsun, Fikret? Bütün varlığımı sana bağladım, bundan sonra hayatımın sensiz geçmesine imkân kalmamıştır. Bunun çaresini ben ancak evlenmekte buluyorum. Sen buna ne dersin? Söyle” (s. 24).

Fikret, bütün aşkı ve sevgisine rağmen sararıp solmayı da göze alarak aşkıdan vazgeçerken, Nejat bir vazgeçiş yerine bütün yasaklara karşı çıkararak kavuşma arayışı içindedir. Bunu yaparken de herhangi bir toplumsal baskı ya da ailesinden olma kaygısı gütmeyip yalnızca kendi saadetini düşünür. Bu durumun en temel sebebi her iki cinsiyete de toplum tarafından dayatılmış olan rollerdir. Bu bağlamda kadının kaçış itkisine boğulduğu ve kendi köşesine çekerek ölümü beklediği gözlemlenirken erkek, toplumsal baskıdan uzak oluşu nedeniyle daha rahat ve kaygısız tavırlar sergilemektedir. Fakat yasak aşk nedeniyle roman sonunda her iki taraf da yasağa bulaştığı için cezalandırılır.

Fikret, kocasının ve Mediha'nın maruz bıraktığı psikolojik şiddet nedeniyle yalnız bir şekilde hızlanan ölümünü bekler. Nejat ise Fikret'in ölümü nedeniyle kendini kaybetmiş bir birey olarak yaşamını sürdürür. Bu bağlamda “yasak aşk” teması hem *Servet-i Fünun* romanına uygun şekilde işlenir hem de toplumsal ve bireysel çerçevede bireylerin sosyal yapıdaki rollerini daha belirgin bir hâle getirir.

Hastalık ve Ölüm

Servet-i Fünun’a ait anlatı kişileri, genel yapıları itibariyle duygusallıkları en uç noktalarda yaşayan, hassas, kırılğan ve melankoliye yatkın kimselerdir. Bu durumda dönemde etkisi yoğun olarak görülen santimentalizmin de rolü oldukça büyüktür. Dönem sanatçıları bu doğrultuda kurguladığı melankolik atmosferi hastalık ve ölüm gibi temalarla perçinleyerek kurgudaki hüznü arttırma eğilimindedir. Bu noktada hastalık ve ölüm temalarının dönem eserlerinde özellikle kadın karaktere yansıdığı gözlemlenmektedir.

Servet-i Fünun’da hastalık kavramının kadınlarla ilişkilendirilmesinin nedeni, kadının aşk ve doğa ile ilintili biçimde estetik, duygusal bir nesne ve çağrışım aracı olarak ele alınmasıdır. Bu doğrultuda hastalık kavramı, özellikle kadının çok yönlü ve derinlikli çağrışım gücüne hizmet eder. Erkek bireyler ise daha çok ağır hastalığın pençesine düşmüş olan kadının yaşam-ölüm mücadelesini gözlemleyen, âşık olduğu kişiyi kaybetmenin acısıyla baş başa kalan ikincil bir figürdür (Topçu, 2021: 169). Söz konusu durum çalışmanın konusu olan Güzide Sabri romanında da net bir şekilde varlık göstermektedir. Nitekim roman başlarında Fikret, ağır ve ölümcül bir kalp hastalığı ile mücadele etmektedir. Üstelik Nejat’ı tanmasına vesile olan durum da budur ki Nejat ile aralarında hasta-doktor ilişkisi olarak başlayan durum zamanla aşka dönüşmüştür. Kurgusal seyir ilerledikçe Nejat, Fikret’in hastalığını çaresizce seyretmek durumunda kalır ve onun yaşama ümidine tutunmaya çalışır:

“Nejat’ın gözlerinde endişeli bir gölge dolaştı. Dalgın dalgın yüzüme baktıktan sonra merak etmemiş gibi görünmeye gayret ederek: “ıstırahınız yine oradan mı?” diye sordu.

“Evet... Bazen nefes alamıyorum, boğulacak gibi oluyorum.”

Biraz düşündü, sesinde gizli bir elem titriyordu” (s. 63).

Fikret’in hastalığı karşısında derin bir keder duymaktan başka herhangi bir eylemselliğe girişmekten aciz olan Nejat, dönemin roman yapıları ve hastalık temasına uygun bir yol izleyerek Fikret’in ölümüne kadar giden süreçte bu mücadeleyi elem ile gözlemleyen ve ölümün ardından aşkını kaybetmenin derin acısı ile baş başa kalan bir durum sergiler. Nejat’ı bu bağlamda diğer roman kişilerinden ayıran temel unsur ise kendisinin de bir noktada hasta düşmesidir. Bu noktada sevdiğinin hastalık ve ölümünü izleyen âşık tipinden sıyrılmakta olduğu görülür:

“Üç-dört gün evvel Nihat’tan bir kart aldık. Bunda, babasının ağır bir tifodan yattığını haber veriyordu. Şaşırdım. Çıldırarak hale geldim, fakat yine metin görünmekten başka çare yoktu” (s. 94).

Nejat’ın tifo hastalığına yakalanması öncelikle Fikret’in hastalığı ve imkânsız aşkı karşısında duyumsadığı kederin fiziki olarak dışavurumudur. Öte yandan bu hastalık sayesinde Fikret de tıpkı Nejat gibi bir anda âşık olduğu kişinin hastalığını derin üzüntüyle izleyen bir roman kişisi hâlini alır ve Servet-i Fünun’da genellikle erkek karakterlerde görmeye alışık olunan bu tipin fonksiyonlarını da üstlenmiş olur. Böylelikle Fikret’in ıstırabı iki katına çıkarak daha trajik bir durum ortaya çıkarır. Nejat’ın hastalığı da bu sayede kurguya çok yönlü bir katkı sağlar.

Roman sonunda ise Nejat hem bu hastalığı hem de Fikret’in ölümü nedeniyle ruhsal bir hastalık içerisine de düşmüştür. Bu ölüm de Servet-i Fünun romanlarının sonlanış biçimine oldukça uygundur. Servet-i Fünun’da; “romanların genellikle trajik ölümlerle sonlanması, ölüm göndermeli yaşam gerçeklerinin daima insana ve insanın ülkülerine galip geldiğini vurgular” (Korkmaz, 2015: 165). Nejat için de bu ölüm, yaşam gerçeklerinin insana karşı gösterdiği galibiyet ile ilişkilidir. Nejat ise bu durumun altında ezilmeye mahkûm olur. Nitekim Fikret’in kuzeni olan Suat, bir tren yolculuğu esnasında Nejat’ın hayattan vazgeçmiş ve kendini kaybetmiş bir şekilde yaşamını devam ettirdiğini görür. Nejat hem dönem için önem arz eden santimentalist kişiliğine uygun olarak hem de mutsuz sonla biten aşk romanı ve karasevda konusu gereğince Servet-i Fünun romanı ile bağdaşık bir görüntü çizer.

Sonuç

Servet-i Fünun Dönemi, sanatçıların bireysel konulara ağırlık vermesi ve bireylerin iç dünyalarına yönelmesi gibi edebî anlayışlar ile tezahür etmiş bir dönemdir. Toplumsal konuların dışına yönelme ve bireysel bir tavır takınma gibi nedenler dolayısıyla bu dönem, zamanın edebî çevrelerince ağır eleştirilere maruz kalmış ve birçok sanatçı kendini bu grubun dışında konumlamıştır. Fakat dönemin etkisinin fazlasıyla güçlü olması nedeniyle kendini bu grup dışında konumlandıran sanatçılar da özellikle tematik anlamda bu dönemin etkisi altına girmiştir. Bu çalışma sonucunda Güzide Sabri'nin 1905 yılında yayımlanan *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi* romanı üzerinden bu durum somutlaştırılmaktadır. Nitekim Güzide Sabri Aygün de bu dönem dışında konumlanmasına rağmen özellikle Servet-i Fünun'un tematik özelliklerini yoğun bir şekilde kullanan sanatçılardan biridir.

Metin merkezli yapılan çalışmalar neticesinde öncelikle romanın Servet-i Fünun'a ait tematik özellikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda dönemin başat izlekleri olan kaçış, hayal ve hakikat çatışması, aşk ve yasak aşk ile hastalık ve ölüm gibi ana izleklerin işleniş biçimleri, dönem ve roman üzerinden tahlil edilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde hem roman hem de sanatçının Servet-i Fünun anlayışına olan yakınlığı, öncelikle bu dönemin yoğun ve geniş tesir alanını göstermektedir. Böylelikle kendini, Edebiyat-ı Cedideciler olarak adlandıran grubun dışında konumlanmasına rağmen bu anlayışın tesir ve etkisinden sıyrılmayan sanatçı ve eserler arasında önemli bir somut örnek olarak belirlemektedir.

Sonnotlar

¹ Çalışmada romanın Kırmızı Kedi Yayınevi tarafından 2022 yılında yayımlanan birinci baskısı esas alınmıştır.

Kaynaklar

- AKDİK, H. M. (2018). *Modern Türk edebiyatında tabiat algısı: Servet-i Fünun Dönemi (1896-1901)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARGUNŞAH, H. (2006). "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Türk Romanı". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 4, S. 8, 23-100.
- BAYRAK, Ö. vd. (2016). *Sorularla Yeni Türk Edebiyatı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- DOĞAN, A. (2019). "Güzide Sabri Aygün - Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü", <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/aygun-guzide-sabri> (Erişim: 22.05.2024)
- EROĞLU, M. (2021). "Hayal ve Hakikat Kavramları Bağlamında İsmail Safa'nın Şiir Dünyası". *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür-Sanat-Mimarlık Dergisi*, C. 4, S. 2, 104-131.
- ENGİNÜN, İ. (2014). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- HİSARCIKLILAR, E. (2016). "Halit Ziya Uşaklıgil'in Hikâyelerinde Kahramanların Ruh Hallerinin Tabiat Algısına Etkisi". *Current Research in Social Sciences*, C. 2, S. 1, 1-9.
- KARACA, Ş. (2004). *Güzide Sabri Aygün Hayatı, Sanatı ve Türk Edebiyatındaki Yeri Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KORKMAZ, R. vd. (2015). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- MADEN, S. (2008). "Aşk-ı Memnû ve Madam Bovary Romanlarında Kadınların Yönlendirdiği Olay Örgüsü". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 24, 79-97.
- OKAY, O. (2015). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- SABRİ, G. (2022). *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- TOPÇU, H. (2021). “Servet-i Fünûn’un Şiir Anlayışı Bağlamında Cenab Şahabeddin’in Şiirlerindeki Hasta Kadınlar”. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 1, 167-183. doi.org/10.32321/cutad.918408
- YAKUPOĞLU, M. M. (2021). *Varoluş, Ahlâk ve Ölüm*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- YILDIZ, H. (2021). “Güzide Sabri ve Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi’nde Aşk Teması”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 5, S. 4, 2819-2844.